

Mugur Voloș

Filosofia social-politică a generației `27: M. Vulcănescu, M. Eliade, C. Noica și E. Cioran

Argument

Viața interbelică din România continuă și azi să stârnească pasiuni ori controverse și reprezintă încă, pentru mult timp, un punct de referință pentru istoria culturală a țării noastre. Una dintre ipotezele studiului de față a fost aceea că, între această realitate socială ce a fost România interbelică și ideile susținute de către Vulcănescu, Noica, Eliade sau Cioran există o dependență reciprocă: scrierile lor au marcat puternic existența și conștiința socială a timpului lor, iar realitățile României interbelice au înrâurit apariția și evoluția acestei generații de valoroși gânditori români.

În primele capitole, am prezentat contextul socio-istoric în care au apărut și s-au afirmat o seamă de personalități marcante ale culturii și științei românești, precum și pasionanta dispută (nici până azi încheiată) asupra temeiurilor și direcțiilor dezvoltării României. Ulterior, am urmărit modul în care se reflectă realitățile sociale ale României interbelice în scrierile celor patru membri ai „generației `27” – amintiți mai sus – și modul în care aceștia s-au angrenat în controversa tradiționalism-modernism. Toate acestea, în intenția de a surprinde influențele reciproce dintre *social* și preocupările de *filosofia socialului*. Am recurs în acest scop la analiza textelor filosofilor respectivi și la analiza documentelor sociale (tratate sau monografii, dar și jurnale, memorii sau corespondență). Pentru o mai bună reliefare a problematicii studiate, am considerat oportună și compararea elementelor de filosofia socialului din scrierile lui M. Vulcănescu, C. Noica, M. Eliade și E. Cioran.

Contextul socio-istoric al formării și afirmării generației '27

În prezentarea contextului socio-istoric în care s-a format și afirmat generația '27 am considerat că cea mai potrivită sau onestă incursiune în socialul interbelic românesc (în cazul lucrării de față) este cea care pornește de la evocarea Școlii sociologice coordonate de către D. Gusti și a două personalități care au marcat activitatea acesteia: Tr. Herseni și H. H. Stahl. Având în vedere amploarea și importanța teoretico-metodologică a cercetărilor școlii gustiene, am prezentat, în linii mari, și un scurt istoric al cercetărilor monografice realizate în satele românești interbelice.

Societatea românească interbelică a cunoscut ample modificări după Unirea de la 1 decembrie 1918, statul român posedând cele mai întinse teritorii și cea mai numeroasă populație de până atunci. Unirea din 1918 a dus la creșterea suprafeței țării de la 137.000 kmp, la 295.000 kmp; a populației, de la 7,5 milioane locuitori, la 16 milioane; a suprafețelor arabile, forestiere, a bogățiilor subsolului ș.a.m.d. Populația României reprezenta, la 31 decembrie 1930, 3,60% din populația Europei și ocupa un teritoriu ce reprezenta 2,52% din suprafața continentului european. Această populație se găsea repartizată în 9 provincii, 71 de județe, 323 de plăși, 172 de orașe și 15.201 sate. Numărul de locuitori, înregistrat la aceeași dată, era de 18.057.028, din care 8.886.833 erau persoane de sex masculin și 9.170.195 de sex feminin. La acea dată exista o proporție covârșitoare a populației rurale, de 79,8% (14.405.989 locuitori), în vreme ce orașele adăposteau doar o cincime din populația țării, mai precis 20,2% (3.651.039 loc.). În privința structurii etnice și confesionale, datele statistice ne indică o majoritate covârșitoare de 71,9% români, în mare parte de religie ortodoxă, ce locuiau preponderent în mediul rural (ei reprezentau 75,3% din populația satelor și doar 58,6% din cea a orașelor). Ungurii erau minoritatea cea mai numeroasă: 1.425.507 de locuitori, ce reprezentau 7,9% din populația României. Ei erau răspândiți preponderent în Transilvania, Crișana-Maramureș și Banat și reprezentau doar 7,1% din populația rurală, în timp ce în mediul urban dețineau o pondere de 11,2%. Germanii, în număr de 754.421 de locuitori, reprezentau 4,1% din populația țării și erau preponderent răspândiți în Banat, dar și în Transilvania și Bucovina. Deloc surprinzător – ținând cont de afluența anterioară, masivă, a evreilor din alte țări unde erau persecutați, spre mai tolerantele ținuturi locuite de români –, evreii aveau aproape aceeași pondere ca și germanii (4,0%), dar erau preponderenți în Bucovina, Moldova și Crișana-Maramureș. La fel ca în cazul celorlalte minorități, dar mult mai accentuat, putem constata o preferință netă pentru stabilirea în mediul urban: evreii reprezentau 13,6% din populația

urbană și doar 1,6% din cea rurală. Restul minorităților: rutenii-ucrainenii – 3,2%, rușii – 2,3%, bulgarii – 2%, țigani – 1,5%, turcii – 0,9% etc. Structura ocupațională a populației reflecta, în mare măsură, structura predominant rurală a societății și caracterul predominant agrar al economiei României interbelice. Din populația înregistrată la recensământul din 1930 (18, 053 milioane), populația activă reprezenta un procent de 58,3 %, procent superior față de cel al altor țări: 57,5 % în URSS, 56,2 % în Bulgaria, 52,4 % în Franța sau 49,4 % în Germania. În statistica pe clase de profesii se observă că majoritatea covârșitoare a populației trăia din exploatarea solului (72,3 %). Bineînțeles, aceștia locuiau preponderent în mediul rural. Sătenii au fost, în cea mai mare parte, împroprietăriți în urma reformei agrare din 1921. Cu toate acestea, trei sferturi dintre exploatarea agricole erau sub 5 ha, deci neeconomice, conform specialiștilor. De asemenea, lipsa unui minim inventar agricol și a fondurilor bănești care să le permită investiția în elemente de capital a contribuit la îndatorarea țăranilor către diverși cămătari sau bănci și la fărâmițarea continuă a proprietăților. *Satul* românesc interbelic avea, în medie, 950 locuitori, cu diferențe care mergeau de la aproximativ 700 de locuitori în Vechiul Regat, până la circa 1400 de locuitori în noile provincii. Iluminatul public era, în aceste localități, o excepție, iar serviciile de salubritate inexistente. Principala clasă socială era țăranimea, alături de puținii comercianți, meșteșugari (fierari, croitori, cojocari etc.) sau intelectuali. Moșierii sunt tot mai rar întâlniți în satele românești: după aplicarea reformelor agrare, mare parte dintre aceștia își vor plasa capitalul bănesc în domeniul bancar, comerț, industrie sau servicii și vor îngroșa rândurile burgheziei. Încercări de modernizare a satului românesc au loc, mai ales, în anii 1930-1940, iar în această direcție rolul inițiativelor prof. D. Gusti este incontestabil. Viața grea a sateanului în perioada interbelică a fost, printre altele, consecința crizei agrare declanșate în 1928 și a „foarfecelui prețurilor” (reducerea puterii de cumpărare a agricultorilor). Raportând nivelul prețurilor la produsele agricole la situația din 1928, în anii premergători celui de-al doilea război mondial, acesta coboară în medie la 50%. Efectele sunt dintre cele mai dezastruoase: „[...] o exploatare sporită a producătorului agricol de către industrie, un acces mai dificil al celor din mediul rural la produse industriale de uz casnic sau de consum personal, precum și achiziționarea mult mai scumpă a mașinilor agricole sau nerentabilitatea folosirii lor, în condițiile existenței unui numeros contingent de țărani săraci și lucrători agricoli ce-și ofereau ieftin munca”. *Orașul* interbelic românesc avea în medie 21.000 de locuitori, cu diferențe pe provincii, care variau între 12.000 (Oltenia) și aproximativ 24.000 (Crișana-Maramureș). Spre deosebire de sate, orașele aveau

asigurate iluminatul public, rețeaua de apă curentă, canalizare și servicii de salubritate, cu excepția zonelor de la periferie (locuite, de regulă, de către micii comercianți sau lucrătorii manuali, cu venituri modeste). Față de perioada antebelică, nivelul de trai al orășenilor a crescut: aproximativ 80 % din casele din București aveau apă curentă și, mai mult de 50 %, lumină electrică. În comparație cu starea destul de jalnică a satelor, imaginea capitalei este aceea a unui oraș în plină modernizare, în ton cu principalele tendințe urbanistice ale capitalelor europene. În calitate de centru politico-administrativ al țării, Bucureștiul interbelic concentra elita politică, financiară și intelectuală a României. Până în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial (mai precis, până la instaurarea dictaturii carliste), viața cotidiană a bucureștenilor era relativ tihnită, cu vii dispute ideologice, parlamentare, filosofice sau literare, dar toate desfășurate într-un cadru firesc, democratic.

Structura socio-profesională a orașelor interbelice relevă un procent redus de persoane ocupate în agricultură, cea mai mare pondere reprezentând-o populația ocupată în industrie, construcții, comerț și servicii. În anul 1935, la aproximativ 3.632.200 de orășeni, populația activă se cifra la 1.823.900 de persoane, structurate în funcție de statutul profesional astfel: 25.000 liber-profesioniști (1,4%); 69.300 ucenici (3,8%); 128.100 proprietari (7,0%); 172.400 servitori (9,5%); 195.600 membri de familie auxiliari (10,7%); 316.800 alte profesii (17,4%); 327.200 patroni sau lucrători pe cont propriu (17,9%); 589.400 salariați (32,3%). Muncitorii reprezentau o clasă socială preponderentă în mediul comunităților urbane, regăsindu-i în statistica precedentă la categoria ucenici, sau incluși în categoria salariaților, ori a celor cu alte profesii (deoarece funcționăria orașelor cuprindea mai puțin de 300.000 de persoane). Aportul muncitorimii la progresul social a fost unul considerabil: „Muncitorimea a contribuit, prin efortul său, la procesul de modernizare a României, la realizarea unor produse de calitate, competitive pe piața internațională, la asigurarea a circa 80% din necesarul de produse industriale solicitate pe piața internă”. Veniturile obținute erau, de regulă, modeste și suficiente doar traiului de zi cu zi. În București, salariul lunar pentru anul 1938 a fost în medie de: 500-900 lei pentru argați, 300-1.000 lei băieții de prăvălie, 800-2.500 bucătăresele, 600-900 oamenii de serviciu sau paznicii sau 2000-4000 mecanicii.

Burghezia, puțin numeroasă în perioada antebelică, devine o clasă socială în plină expansiune, expresie a edificării unei structuri de clasă moderne. Cu toate acestea, Mihail Manoilescu, într-un studiu dedicat burgheziei române, se declară nemulțumit de numărul relativ mic al burghezilor (circa 22500 de burghezi propriu-ziși) pentru o țară

de dimensiunile României: 3000 mari industriași, 2000 mari comercianți, 1500 bancheri, 10000 mari moșieri, 3000 ingineri particulari, 1500 economiști și circa 1 500 de rentieri proveniți din categoriile anterioare. Aceștia li se adaugă cei aproximativ 101.000 de pseudoburghezi (avocați, medici, profesori universitari, profesori, înalți funcționari, magistrați, ofițeri etc.), care nu dețin proprietatea asupra mijloacelor de producție, dar care, prin prestigiul social și veniturile substanțiale obținute, aparțin clasei burgheze. O altă nemulțumire a lui Manoilescu vizează procentul relativ mare de burghezi (aproape 80 %) dependenți de stat, în calitate de bugetari. Veniturile patronilor erau dependente de rentabilitatea întreprinderilor și de cifra de afaceri. Marea burghezie obținea însă venituri considerabile, atât de pe urma capitalului investit, cât și ca urmare a contractelor oneroase pentru stat.

Funcționarii diverselor ministere sau aparținând diverselor structuri ale administrației publice au devenit foarte numeroși după Unirea din 1918, în condițiile în care guvernele care s-au succedat au încercat să modernizeze structurile statului și să asigure necesarul de funcționari pentru noile provincii. Supradimensionarea aparatului birocratic al statului a condus în deceniul al treilea la adoptarea de măsuri legislative care să stopeze creșterea, sau chiar să reducă numărul celor aproximativ 600.000 de funcționari.

Intelectualii au fost cuprinși în statisticile vremii fie în categoria funcționarilor publici, fie în cea a burgheziei (ex. lucrarea consacrată burgheziei de Manoilescu). Veniturile considerabile, obținute preponderent din salarii (cazul profesorilor, ziariștilor, medicilor sau avocaților), le asigurau un statut social și un prestigiu neegalate până azi. Viața culturală reprezintă, poate, motivul cel mai puternic pentru care privim cu admirație perioada interbelică a istoriei românilor. A fost o perioadă de vii dispute ideologice sau politice, de mare efervescență pentru toate artele, cu numeroase reviste, cenacluri, fundații sau asociații culturale, început de drum pentru cercetarea științifică românească din diverse domenii, târâm cu fabuloase personalități, în disonanță, parcă, față de imaginea oferită de alte subsisteme ale societății. Forul cel mai reprezentativ al vieții culturale, Academia Română (înființată la 1 aprilie 1866), reunea în perioada interbelică personalități precum: Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Gh. I. Brătianu, George Vâlsan, Petre P. Poni, Lucian Blaga, Constantin Rădulescu-Motru, Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Liviu Rebreanu, Ion Bianu, Iorgu Iordan, Nicolae Cartoianu, Emil Racoviță, Ion Cantacuzino etc. În *Analele Academiei Române* sau în *Memoriile* diverselor secții științifice erau publicate articole de o înaltă ținută științifică, ce asigurau recordarea științei și culturii românești la evoluția culturii și științei

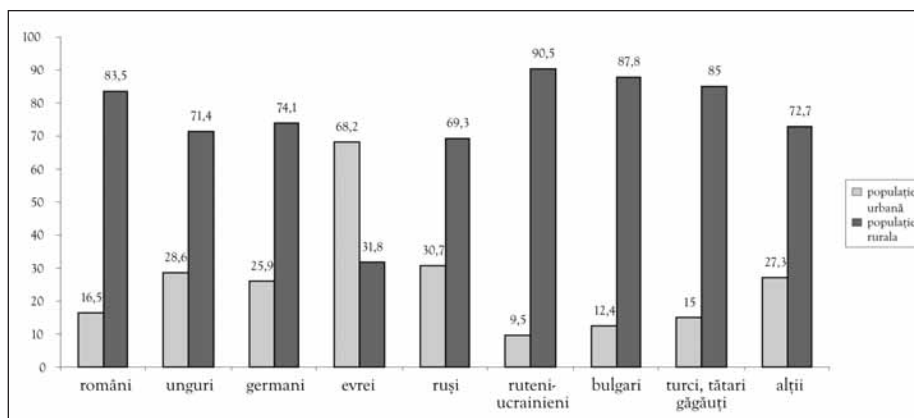
europene sau mondiale. Biblioteca Academiei avea, încă din acea vreme, un fond impresionant de cărți și publicații periodice. La moartea lui Ion Bianu (13 februarie 1935), unul dintre cei care au deținut președinția Academiei și care a fost, vreme de mai multe decenii, organizator și director al Bibliotecii Academiei, Octavian Goga a rostit un panegiric în care a evocat activitatea impresionantă a acestuia: vreme de 57 de ani, în calitate de conservator al Bibliotecii Academiei Române, I. Bianu a ordonat și conservat cele aproape 500.000 de volume ale bibliotecii.

Presă vremii cuprindea reviste literare (*Sburătorul*, *Ideea europeană*, *Gândirea*, *Mișcarea literară*, *Viața Românească*, *Revista Fundațiilor Regale* etc.), gazete independente care, prin tirajul lor, constituiau factori de opinie importanți (*Adevărul*, *Dimineața*, *Universul*, *Curentul*, *Cuvântul*, *Facța*, *Timpul* etc.), gazete de partid, organele de presă centrale ale P.N.Ț. (*Dreptatea*), P.N.L. (*Viitorul*), P.N.C. (*Țara Noastră*), Partidului Poporului (*Îndreptarea*), P.C. din România (*Scânteia*) ș.a.m.d. În deceniul al patrulea proliferază o serie de ziare de extremă-dreaptă (*Calendarul*, *Sfarmă Piatră*, *Porunca Vremii* sau *Buna Vestire*), „[...] veninoase peste măsură, antidemocratice, gregar antisemite, promovând dictatura, forța, adulând hitlerismul și fascismul, militând pentru instalarea, în fruntea țării a legionarismului”¹. Atitudinea xenofobă și antisemită contaminatează în această perioadă tot mai multe publicații. Spre exemplu, un cotidian independent precum *Universul*, se inflamează la numirea lui Mihail Sadoveanu ca director al grupului de publicații *Adevărul* și *Dimineața* și reia în paginile sale un articol semnat de Al. Gregorian în *Sfarmă Piatră*, intitulat „Mihail Sadoveanu, împăiat...”: „Și astfel, fără să schimbe ceva în structura lor iudaică, «Adevărul» și «Dimineața» își refac peste noapte inavuabilele izvoare de aur și invită pe scaunul murdar al lui Sanieel Labin un român de paie. [...] Mihail Sadoveanu și-a vândut de mult sufletul Marelui Arhitect masonic al Universului și lui Ucigă-l toaca. [...] Bourul Moldovei umflat cu paie și ... poate chiar circumscris, stă acum țeapăn la biroul Brauerilor din strada Sărindar”². La scurtă vreme, în paginile aceluiași ziar găsim reprodus un discurs al lui A.C. Cuza în Senat. Acesta, pornind de la informația că „În total, în acești cinci ani, 1922-1926, din 1.100 comuniști judecați, 930 sunt jidani” concluzionează că există din punct de vedere teoretic și practic o problemă jidovească. Soluția? „Dar e foarte simplu. Noi am spus-o încă de la 1880: prin eliminarea jidanilor. [...] Este deci o imposibilitate absolută ca jidanii să mai rămână pe pământul țării noastre”³.

Exemplele ar mai putea continua cu multe alte numere ale aceluiași ziar, sau ale altor cotidiane „independente”. Toate aceste exemple sunt sugestive pentru evidențierea acutizării în România

interbelică a problemei minorităților și, în speță, a problemei evreiești. Minoritățile reprezentau la recensământul din 1930 aproape 30% din totalul populației din România, fiind repartizate teritorial neuniform, cu ponderi mai mari în anumite județe sau provincii. În ceea ce privește repartizarea pe medii (urban-rural) o statistică efectuată pe baza rezultatelor aceluiași recensământ evidențiază faptul că singura naționalitate stabilită în marea majoritate în orașe era cea evreiască:

Concentrarea populației evreiești în mediul urban este însoțită de accesul proporțional mult sporit la studii superioare, iar în Transilvania, maghiarimea deținea - asemănător evreilor din orașele Moldovei, Basarabiei sau Bucovinei - o pondere crescută în rândul întreprinzătorilor privați: „Potrivit unor date statistice, în 1923, în

Basarabia numărul întreprinzătorilor industriali din mediul urban era de 36 români, 202 evrei. În Transilvania, în anul 1925 numărul industriașilor români era de 1242, iar cel al minorităților naționale (din rândul cărora se detașau maghiarii) era de 8.714, ceea ce însemna un raport de 12,7 % față de 82,28 % în favoarea minorităților. [...] La Universitatea din Cernăuți: Facultatea de filosofie: 174 români și 574 evrei; Facultatea de drept: 237 români și 506 evrei; Facultatea de farmacie: 97 români și 299 evrei etc.". Faptul că, atât în domeniul educației, cât și în cel economic, românii se simțeau excedați de diversele minorități naționale (mai ales de către maghiari sau evrei), a determinat altoirea pe vechiul naționalism, pozitiv în esență, a mlădițelor xenofobiei sau antisemitismului. Frecvența crescută a acestui tip de naționalism în discursul public, politic sau cultural devine aproape o modă, o haină firească a disputelor interbelice, și aceasta nu doar în România: „La începutul secolului al XX-lea antisemitismul devenise deja un

mod de viață politică în Europa, iar Germania a fost centrul manufacturier al doctrinelor antisemite. Spre deosebire de unele state din Europa centrală și occidentală, în România, antisemitismul nu se întemeia pe concepții rasiale, nu viza distrugerea fizică a evreilor, ci apărarea românilor față de expansiunea economică a evreilor. Discursuri antisemite se țineau chiar și la catedrele universitare, în fața studenților, cazul cel mai elocvent îl constituie profesorul A.C. Cuza, profesor de economie politică de la Universitatea din Iași". Discursurile, atitudinile teoretice sau articolele cu conținut antisemit au fost urmate, în decembrie 1937, de primele măsuri antisemite oficiale, luate de către guvernul Goga: retragerea permiselor de circulație gratuite pe căile ferate pentru ziaristii evrei și interzicerea ziarelor *Adevărul*, *Dimineața* și *Lupta*. În regimul autoritar al regelui Carol al II-lea antisemitismul era mai mult unul de circumstanță. De-abia spre sfârșitul domniei, în încercarea de a se alinia măsurilor Reich-ului, regele decretează retragerea unor drepturi civile sau militare evreilor veniți în România după 1 decembrie 1918. Măsurile oficiale antisemite au luat amploare în timpul dictaturii antonesciene: legi discriminatorii în învățământ sau administrație, măsuri de distribuire a alimentelor cartelate în mod discriminatoriu (rații de câteva ori mai mici evreilor), propagandă oficială antisemită, măsuri de deportare a peste 100.000 de evrei în Transnistria etc.

Unirea din 1918 a împlinit aspirațiile mai multor generații de români, dar a fost urmată de numeroase probleme de natură socială, economică sau administrativă. Unul dintre cercetătorii avizați ai acestei problematice, Irina Livezeanu, folosește termenul de „ofensivă culturală” pentru a reda eforturile statului român de unificare a provinciilor recent unite. Educația și cultura (în sens larg) au constituit instrumentele cele mai frecvent invocate și utilizate în procesul de „românizare” a noilor provincii. Din păcate, însă, acestea au fost asociate deseori unui naționalism cu conotații negative: „Naționalismul populist care a dominat discursul politic, social și cultural în perioada interbelică era atât un subprodus cât și un agent al activității energice de constituire a națiunii, desfășurată în acei ani. Date fiind caracterul covârșitor rural al românilor, caracterul străin al orașelor din noile provincii, necesitatea de a spori elitele românești la dimensiunea noilor teritorii și prioritatea stabilirii prezenței românești în sferile cruciale ale culturii și ale orașelor, procesul de construire a națiunii a fost însoțit de intensificarea unui discurs generalizat antiurban, populist, xenofob și antisemit”.

Finalul perioadei interbelice este marcat de instaurarea regimurilor autoritare și în România (dictatura carlistă, urmată de cea legionară și cea antonesciană). În țările din jur acestea se

instauraseră mai demult: în 1917 are loc revoluția bolșevică în Rusia, în 1921 se instaurează horthysmul în Ungaria, în 1922 are loc marșul lui Mussolini asupra Romei, în 1923 are loc puciul militarist din Bulgaria, în 1932 Salazar devine prim-ministru al Portugaliei, iar în 1933 Hitler devine cancelar al Germaniei. Un istoric al serviciilor secrete românești aprecia că, pe plan intern, problema minorităților și antisemitismul au contribuit în mare măsură la erodarea democrației românești, alături de numeroși alți factori, precum: activitatea anti-românească a P.C. din România, extremismul de dreapta, contrastele socio-economice, carențele democrației parlamentare românești, viața lui Carol al II-lea etc.

Problematika direcției de evoluție a României interbelice

Controversele privitoare la strategia de evoluție a României au marcat discursurile publice, culturale sau politice, interbelice. Disputele tradiție vs. modern se conjugă celor referitoare la primordialitatea ortodoxiei sau a spiritului laic, a fondului latin sau, dimpotrivă, a celui „nelatin”, a agriculturii sau a industriei, a industrializării „prin noi înșine” sau printr-o politică „a porților deschise” ș.a.m.d. Fiecare dintre cele două orientări (tradiționalistă sau modernistă) este destul de neomogenă, existând deosebiri de nuanță sau foarte evidente între reprezentanții fiecăreia. Aceste deosebiri privesc atât un mod aparte de concepere a „specificului național” cât și căi diferite de evoluție prescrise neamului românesc. În acest capitol am încercat să evidențiez diferențele existente în cadrul taberei tradiționaliste (Constantin Rădulescu-Motru, Nichifor Crainic, Nae Ionescu ș. a.) și în cadrul - mai restrâns - al orientării moderniste (Șt. Zeletin sau E. Lovinescu). În disputa tradiționalism versus modernism a existat în perioada interbelică și o poziție intermediară: este atitudinea teoretică a lui Mihai Ralea și a revistei *Viața Românească*. În *Precizările* publicate în 1929 Ralea sesizează remanența disputei mai sus-amintite în deceniile anterioare („De șaptezeci de ani se pune mereu, la fiecare deceniu, această alternativă”) și își circumscrie opțiunea în sensul adoptării direcției tradiționaliste în artă și al modernizării europeniste în domeniul politic sau economic („Cu excepția formelor literare și limbistice, care urmează fatal o curbă de evoluție strict locală, m-am declarat totdeauna cu hotărâre și simpatie către conștiinționalismul european”).

Problematika socialului în opera lui Mircea Vulcănescu

Trăsăturile filosofiei sociale desprinse din scrierile lui Mircea Vulcănescu sunt:

- fundamentarea viziunii sale asupra socialului pe temeuriile *sistemului sociologic gustian*. În numeroasele studii ce vizează socialul, Vulcănescu își orientează studiul în funcție de cadrele și manifestările unității sociale respective iar drept ferment al devenirii sociale este socotit a fi voința socială;

- dezvoltarea unei teorii a *specificului național* pe valorile *țărănești* a fost, de asemenea, mult influențată de concentrarea cercetărilor Școlii sociologice de la București asupra unităților sociale rurale. Născut la București, Vulcănescu nu a avut ocazia să cunoască foarte bine viața satului românesc (cu excepția unei scurte perioade în care familia sa se refugiază în nordul Moldovei, înainte de ocuparea Capitalei de către trupele germane), până în momentul angrenării lui în cercetările monografice realizate de către Școala sociologică a lui D. Gusti;

- în privința direcției de evoluție ce se cuvine să o adopte România, Vulcănescu opinează că un guvern cu adevărat responsabil trebuie să încurajeze dezvoltarea valorilor specific românești, ale *țărânimii*, și mai precis ale țărânimii mijlocii. Menținerea *satelor* românești drept un rezervor de vitalitate esențial supraviețuirii nației este, de asemenea, o măsură imperativă. În contextul socio-politic al epocii, Vulcănescu consideră că politica statului român trebuie să fie una pozitivă, de promovare a valorilor românității (mai precis, româizarea), dar și negativă, de descurajare a valorilor și activităților (fie ele culturale, economice, politice etc.) neromânești. Tradiționalismul lui Vulcănescu este net autohtonist, ruralizant și antieuropean.

- susținerea importanței elitelor spirituale pentru societate nu se împletește (precum la Cioran sau Noica) cu o critică violentă a sistemului democratic.

- spre deosebire de M. Eliade, E. Cioran sau Const. Noica, Vulcănescu nu a susținut publicistic sau propagandistic *ideologia legionară*. Este atunci nejustificată referirea la „grasul Vulcănescu”, pe care o face Eugen Ionescu, atunci când rememorează perioada de „rinocerizare” a tinerilor intelectuali români din deceniul al patrulea. Numai printr-un efect „halo”, Vulcănescu a putut fi apreciat aidoma prietenilor săi, Noica sau Eliade. Româanismul lui Vulcănescu nu a inclus în mod programatic xenofobia sau antisemitismul, disociindu-se și prin aceasta de legionarism. Aprecierea editorului său, Marin Diaconu, este, în acest sens, edificatoare: „Dar nu numai prezența într-o gazetă este grăitoare, ci chiar și absența își are tâlcul ei. Sub acest aspect, a se reține că Vulcănescu, colaborator la *Cuvântul* până în 1933 și elev al profesorului Nae Ionescu, nu colaborează la seria nouă a *Cuvântului*, cea din iarna și primăvara lui 1938, când se subintitulează „ziar al mișcării legionare”. Tot astfel, nu va colabora nici la

Problematika socialului în opera românească a lui Mircea Eliade

Mircea Eliade nu a proiectat un sistem propriu-zis de filosofie socială, dar găsim elemente de filosofie socială în publicistica și eseistica acestuia. O constantă a demersului publicistic eliadian a reprezentat-o *susținerea primatului spiritualului* în raport cu politicul. Până în anii `35-`36 *apolitismul* său a fost nu numai declarat, ci și manifest. Deoarece „politică” și „cultură” reprezintă, pentru el, termeni aflați în raport de contraritate, evident că nu va aproba implicarea intelectualilor în politică și nici elaborarea unei „politici culturale” (ar fi o contradicție în termeni). Începând cu anii `35-`36 nu mai este atât de ostil intervenției intelectualilor în politică, dar sub rezerva diferențierii planurilor. Mai mult, o astfel de intervenție nici nu este considerată a fi una politică, ci una civilă și, prin urmare, necesară. Apolitismul inițial devine acum *militantism „civil”*. Începând cu ianuarie 1937 și până în februarie 1938, sprijinul acordat de către Eliade mișcării legionare a fost neechivoc (deși doar în 10-15 articole).

Referindu-se în câteva articole la *rolul claselor sociale*, susține că țărănimea și intelectualitatea sunt clasele vitale ale unei națiuni, asigurându-i continuitatea. Mitul „filosofului-rege”, sub forma camuflată a elitismului cultural, animă multe din paginile publicisticii interbelice eliadiene. Credința în posibilitatea de izbăvire a țării de către o elită de adevărați intelectuali își are originea în ideea primatului spiritual. Aceasta l-a determinat pe Eliade să vadă în tineretul legionar o posibilă elită conducătoare a țării. Aceeași credință a găsit un climat favorabil într-o opinie publică dezamăgită de imoralitatea politicienilor români din acea vreme și de certurile interminabile dintre partidele politice tradiționale (ascensiunea legionarismului din acei ani a dovedit-o).

În mod asemănător cu ceilalți colegi de generație, Eliade a fost constant preocupat în articolele sale de destinul României. Spre deosebire de Cioran (mai tânărul său prieten), pentru Eliade tarele României nu sunt atât de profunde încât să fie incurabile. Optimismul său în privința viitorului României se află la antipodul viziunii sumbre a lui Cioran. O altă deosebire există și în privința *soluției politice* întrevăzute pentru rezolvarea crizei în care se afla democrația interbelică românească. Cioran admite că ar exista o ieșire din starea de cultură minoră în care ne aflăm, printr-un „salt istoric” facilitat de un regim dictatorial, care să scoată România din starea de amorteală. Eliade oferă o altă soluție, dar în același spirit totalitar: revoluția spiri-

tuală săvârșită sub conducerea unei elite intelectuale legionare.

Nu consider că trebuie omise din analiza operei eliadiene cele câteva articole cu un conținut legionar ci, dimpotrivă, trebuie a fi cunoscute, comentate sau analizate. Dar nici nu trebuie a fi supradiimensionate! Apropierea lui Eliade de o mișcare politică în esență antieuropeană, antiliberală, antidemocratică și extremistă prin mijloacele de luptă adoptate (asasinatul), a fost facilitată, printre altele, și de filosofia sa existențialistă, o filosofie ce valorizează experiențele de orice fel (oricât de riscante, aberante sau compromițătoare ar fi). Cele câteva remarci xenofobe sau antievreiești din articolele anilor '37-'38 reprezintă mai degrabă o concesie făcută ideologiei legionare. Așa cum au mărturisit apropiatii și cunoscuții lui, fondul său sufletesc era tolerant și deschis altor culturi, popoare, religii sau rase. Bunul simț ne îndeamnă să nu respingem azi în bloc opera lui George Călinescu, spre exemplu, deși după 1945 devenise destul de obedient față de regimul comunist (unul din articolele sale din acea vreme se încheia cu: „Trăiască viteaza armată sovietică! Trăiască mareșalul Stalin!“). La fel, cred, bunul simț trebuie să ne îndemne azi a prețui opera literară sau științifică a lui Eliade, în pofida opțiunilor sale politice (desigur, regretabile) din tinerețe!

Problematika socialului în opera de tinerețe a lui Constantin Noica

Sintetizând, problematica socialului existentă în opera de tinerețe a lui Constantin Noica prezintă următoarele caracteristici:

- exceptând câteva firave observații asupra școlii, bugetului sau asupra societății românești interbelice, nu poate fi susținută ideea unei sociologii implicite operei „tânărului Noica“. Atât considerațiile sale teoretice asupra societății, cât și intențiile sale de reformă socială, pornesc de la o *filosofie socială* voluntaristă, organicistă, dar măcinată de contradicții interne;

- în definirea *specificului național*, Noica apreciază că nu este necesar aportul creștinismului ortodox, apropiindu-se, din acest punct de vedere, de poziția *Vieții românești*. Tot datorită acestui fapt, naționalismul lui Noica diferă net de naționalismul ortodoxist al lui Nichifor Crainic, de cel al lui Nae Ionescu sau cel legionar;

- în privința raportului *tradiție - înnoire*, atitudinea sa teoretică este ambivalentă. Deși poate nu atât de mult ca și Cioran, Noica este o fire căreia-i place să șocheze, cultivând în acest scop sofistica argumentării, polisemia termenilor, paradoxul, ambiguitatea doctrinală sau terminologică. El optează pentru tradiție sau cultivarea specificului național, dar, sătul fiind ca românii să rămână sătenii eterni ai istoriei, optează și pentru o modernizare socio-politică sau economică pe

linia europenismului;

- raporturile sale cu ideologia sau cu gruparea politică *legionară* sunt la fel de ambigue. Noica nici nu a aprobat, nici nu s-a dezis ulterior de această colaborare, preferând să omită din biografia sa acest aspect. Comparându-l cu cazul lui Eliade sau cel al lui Cioran, Marta Petreu reliefa caracterul atipic al aderării noiciene: „Noica, în schimb, prin temperamentul său rece și prin distanța reală față de Nae Ionescu, [...] prin formația intelectuală mult mai temeinică și riguroasă, prin refuzul inițial al istoriei (vezi *Mathesis...*, 1934), părea, oarecum, la adăpost de extazele îndoielnice ale legionarismului”. De fapt, acuzația de legionarism îi este adusă pe temeiul unor scurte pusee publicistice (câteva zeci de articole cu un conținut explicit legionar, din cele aproape o mie publicate în cursul vieții). El nu a desfășurat o lungă activitate publicistică legionară (precum M. Polihroniade sau H. Stamatu) și nici nu a fost un ideolog al mișcării;

- *antisemitismul* nu este pentru Noica o soluție politică și nici un clișeu publicistic, fiind mai degrabă un antisemitism de circumstanță. În cazul lui mi se pare potrivită aprecierea pe care Leon Volovici o face în legătură cu M. Eliade: „Spre deosebire de alți intelectuali alături de Gărzii, Eliade pune accent pe alte valori promovate de mișcare: spiritul creștin, spiritualism, mesianism, regenerare morală, omul nou – lăsând să se înțeleagă că antisemitismul Gărzii nu este un element central”;

- publicistica interbelică relevă în Noica un atent observator al programelor politice, al personalităților sau evenimentelor politice interne;

- scrierile postbelice reunite sub titlul *Manuscrisele de la Cîmpulung* sunt în continuarea unor idei noiciene interbelice, precum: primatul valorilor spirituale, susținerea valorilor țărănești, critica adresată democrației capitaliste, elitismul cultural ș.a.m.d. Este nouă reflecția sa constant focalizată asupra socio-economicului (și nu accidental, cum o făcuse în perioada interbelică). Orientarea sa este net tradiționalistă prin susținerea țărănescului și a unor elite intelectuale, conducătoare, generate din sânul țărănimii. Nu găsim nicăieri elementele moderniste, prooccidentale sau proeuropene pe care le găsim, spre exemplu, la Cioran, în *Schimbarea la față...*

Problematika socialului în opera românească a lui Emil Cioran

Filosofia social-politică ce poate fi desprinsă din scrierile lui Emil Cioran din perioada românească are următoarele caracteristici esențiale:

- critica raporturilor de proprietate și a in justiției sociale exis-

tente, de pe pozițiile și cu argumentele stângii politice;

- critica regimului democratic, pornind de la insuccesele democrației românești interbelice, pe fondul ascensiunii în Europa a regimurilor totalitare și datorită premiselor filosofice asumate. Un rol important în această orientare trebuie că l-au avut scrierile, dar și exemplul viu al mentorului său: Nae Ionescu;

- prin asumarea unei filosofii a istoriei tributară vitalismului organicist spenglerian și misticii nietzscheene a voinței de putere, sunt valorizate forțele iraționale, oarbe, ale inconștientului colectiv al unei națiuni și i se neagă explicației istorice caracterul de comprehensibilitate logică;

- se respinge, în numele aceluiași premise, ideea unui progres istoric comprehensibil, ceea ce el numea „concepția monolineară a istoriei”, și anume, ideea că epocile ce se succed sunt augmentate de cuceririle culturale, științifice sau tehnice ale epocilor anterioare. Culturile și epocile istorice sunt monade închise în sine ce pot fi înțelese doar dinlăuntrul lor, întrucât trăiesc doar prin valorile lor specifice. Eclectismul este un fenomen auroral, de amurg a unei culturi;

- opțiunea modernistă, pro-urbanizare și pro-industrializare, net distanțată față de tradiționalismul celorlalți membri marcanți ai generației sale (M. Eliade sau M. Vulcănescu);

- opțiunea pentru o soluție politică extremă în vederea ieșirea României din criză. Anterior apariției *Schimbării la față a României* (1936), Cioran avea deja conturate elementele unei viziuni social-politice care îi vor precipita apropierea de legionarism. Profetismul ce încheie *Schimbarea la față a României* este, într-o anumită măsură, previzibil. Pentru o țară ce a trăit o mie de ani în subistorie și cu un regim politic actual democratic – democrație ce sleiește vigoarea potențialelor valori individuale – singura soluție politică este saltul istoric asigurat de o dictatură care să imprime țării un alt destin. O dictatură care „să pună la teasc” România, punând în valoare energiile creatoare nefolosite sau neexploatate ale românilor și care să imprime națiunii române un spirit ofensiv, imperialist, necesar pentru a o conduce la rolul de „Nou Constantinopol”. Dacă nu mai putem aspira la hegemonia mondială, atunci măcar la un primat politic și spiritual, sud-est european!

Concluzii

O primă concluzie a acestui studiu este aceea că există un determinism socio-cultural de netăgăduit asupra operelor celor mai reprezentativi filosofi ai generației '27. Faptul că, în structura socio-profesională interbelică țărănimea ocupa o pondere covârșitoare, a

orientat încercările lui Vulcănescu, Noica, Eliade sau Cioran de circumscriere a specificului național în sfera țărănescului și a civilizației rurale. Pentru Vulcănescu sau Noica țărănescul constituie subiectul unei admirații fără rezerve, considerând că păstrarea acestui specific etnic constituie „cheia” evoluției viitoare a României. Eliade este mai rezervat în această privință: consideră că țărănimea, alături de intelectualitate, constituie „clasele vitale” ale societății, dar misiunea de primenire a societății și de garant al progresului social îi revine unei „elite intelectuale”. De pe poziții contrare, pentru Cioran, țărănescul (asumat ca specificitate etnică) constituie prilejul unor lamentații și imprecății neconținute.

În disputa modernism – tradiționalism, ce implică și o opțiune în privința direcției ulterioare de evoluție a societății românești, încadrarea concepțiilor filosofilor mai sus amintiți reclamă, și aici, nuanțări. Tradiționalismul autohtonist, ruralizant și antieuropean al lui Mircea Vulcănescu s-a împletit cu susținerea valorilor perene ale ortodoxiei. În cazul „tânărului Noica” putem remarca doar atitudinea ambivalentă a acestuia, între cultivarea specificului național și modernizarea pe linia europenizării. Ferm este doar, în privința faptului că, nu consideră necesar aportul ortodoxiei în definirea specificului etnic. Eliade a fost la fel de ambiguu în precizarea poziției sale în raportul tradiție-modernitate. Tradiționalismul său este invocat mai mult în lumina cercetărilor sale de istoria și filosofia religiilor, prin care valorizează experiențele și valorile lui *homo religiosus* din societățile tradiționale sau prin prisma apropierei sale față de ideologia naționalistă-ortodoxistă legionară. Dar pentru Eliade, la fel ca pentru Noica, Ralea sau Blaga, ortodoxismul nu constituie un element specific, revelator al românismului. Mesianismul ortodox i se părea a fi doar un ferment necesar pentru revigorarea unui naționalism organic, capabil să ne racordeze la universalitate. Poziția împărtășită de către Cioran este cea mai distanțată în raport cu cea a colegilor săi de generație. El se pronunță ferm în favoarea urbanizării și a industrializării, anti-tradiționalist și pro-european. Ortodoxiei îi impută rolul său frenator, de piedică în calea progresului.

Contextul social-politic interbelic european (instalarea unor regimuri politice autoritare sau dictatoriale în majoritatea țărilor europene) și contextul socio-politic al României interbelice (criza economică sau politică și erodarea democrației românești) au avut o influență majoră, fără îndoială, asupra devierii multor tineri intelectuali români înspre doctrina de extremă-dreapta, legionară. Voci frecvente și influente (întrucât erau ale unor intelectuali de marcă ai vieții publice românești) se opuneau vehement pluralismului politic și regimului democratic, exprimându-și încrederea într-o dictatură care

să scoată România din criza profundă în care se afla. În discuțiile particulare sau în discursurile publice, deveneau tot mai frecvente clișeele unui naționalism extremist, antidemocratic și xenofob, expresie și a problemelor complexe, de natură etnică, confesională sau culturală apărute în România de după Marea Unire. La aceste influențe se adaugă, în cazul apropiaților lui Nae Ionescu, și puternica influență a vieții și gândirii maestrului lor. Ca atare, apropierea strânsă și mai de durată față de mișcarea legionară, în cazul lui Mircea Eliade, trebuie interpretată și din această perspectivă. La fel, apropierea lui Emil Cioran, sau cea mai vremelnică a lui Constantin Noica. Cazul lui Mircea Vulcănescu, de menținere în afara curentului antidemocratic, xenofob sau antisemit, mi se pare a fi foarte semnificativ pentru susținerea rolului benefic pe care îl poate avea sociologia științifică în edificarea unei filosofii sociale. Implicarea profundă a lui Vulcănescu în cercetările Școlii sociologice de la București, precum și concepția sa sociologică pe care și-a format-o în acest context, i-au permis filosofului să susțină un tradiționalism naționalist și ortodoxist fără dure accente antidemocratice, tolerant din punct de vedere etnic sau confesional, și să se mențină departe de ispitele legionarismului.

O altă concluzie importantă a acestui studiu, este aceea că, prin viața și scrierile lor, filosofii ce formează subiectul studiului de față au înrâurit - într-o măsură, desigur, greu de cuantificat - viața socială a României interbelice. Dacă în deceniul al treilea vocile generației, aflate atunci în plină afirmare, își făceau mai puțin resimțită influența, în cel de-al patrulea deceniu, articolele și cărțile unui Eliade, Noica, Cioran sau Vulcănescu, devin repere solide pentru mai tinerele conștiințe și chiar pentru colegii lor de generație. Criticile aduse lui Eliade, Noica sau Cioran pentru orientarea tinerei generații înspre o dreaptă totalitară sunt, din această perspectivă, îndreptățite.

Notă:

1. Z. Omea, *Glose despre altădată*, prefață de Dan-Silviu Boerescu, [București], Ed. ALLFA, 1999, p. 179.
2. *Universul*, Anul LIII, nr. 331, 30 nov. 1936.
3. *Universul*, Anul LIII, nr. 343, 12 dec. 1936.